

Wim Daniëls

in samenwerking met Genootschap Onze Taal

Snelspelwijzer Onze Taal

prisma

Uitgeverij Unieboek | Het Spectrum bv, Houten – Antwerpen

Inhoudsopgave

Inleiding 7

- I Algemene regels 9
- II Klinkers 19
- III Medeklinkers 24
- IV Accenttekens, klemtoontekens, enz. 30
- V Trema 37
- VI Apostrof 45
- VII Hoofdletters of kleine letters 52
- VIII Aan elkaar of los schrijven 75
- IX Streepjes 92
- X Tussenletters 104
- XI Vervoegingen en verbuigingen 108
- XII Afkortingen 122
- XIII Afbreken 126
- XIV Leestekens 130

69 Tussen-en en tussen-e in samenstellingen

Is het *horden*loper of *hordel*oper, *gedacht*engang of *gedachte*gang?

De regels voor de tussen-en en tussen-e zijn nogal ingewikkeld. Hieronder vind je de belangrijkste regels.

De hoofdregel is dat er een tussen-en moet komen als je de volgende twee vragen allebei met 'ja' kunt beantwoorden:

- Is het eerste deel van de samenstelling een zelfstandig naamwoord?
- Heeft het eerste deel alleen maar een meervoud dat eindigt op *-en* en niet op *-es*?

Kun je niet allebei de vragen met 'ja' beantwoorden, dan komt er een tussen-e.

Neem de samenstelling van *boek* en *bon*.

- Is het eerste deel een zelfstandig naamwoord? Ja, je kunt zeggen: *het boek*.
- Heeft het eerste deel alleen maar een meervoud op *-en*? Ja, het meervoud van *boek* is altijd *boeken*.

Dus: het is *boeken*bon.

Neem de samenstelling van *spin* en *web*.

- Is het eerste deel een zelfstandig naamwoord? Ja, je kunt zeggen: *de spin*.
- Heeft het eerste deel alleen maar een meervoud op *-en*? Ja, het meervoud van *spin* is altijd *spinnen*.

Dus: het is *spinnen*web.

Neem de samenstelling van *spin* en *wiel*.

- Is het eerste deel een zelfstandig naamwoord? Nee, *spin* komt hier van het werkwoord *spinnen*.

Dus: het is *spinn*wiel.

Neem de samenstelling van *horde* en *loper*.

- Is het eerste deel een zelfstandig naamwoord? Ja, je kunt zeggen: *de horde*.

- Heeft het eerste deel alleen maar een meervoud op *-en*? Nee, er is ook een meervoud op *-es*: *hordes*.

Dus: het is *hordeloper*.

Neem de samenstelling van *gedachte* en *gang*.

- Is het eerste deel een zelfstandig naamwoord? Ja, je kunt zeggen: *de gedachte*.
- Heeft het eerste deel alleen maar een meervoud op *-en*? Nee, er is ook een meervoud op *-es*: *gedachtes*.

Dus: het is *gedachtegang*.

Er zijn diverse uitzonderingen op de hoofdregel. De bekendste zijn: *zonneschijn* en *maneschijn* en alle andere samenstellingen die met *zon* en *maan* beginnen: *zonnebril*, *zonnebrand*, enz.

Samenstellingen die in hun geheel een bijvoeglijk naamwoord zijn, krijgen geen tussen-en als het eerste deel een versterkende betekenis heeft bij het tweede deel. *Bereleuk* is een bijvoeglijk naamwoord, want het kan iets zeggen van een zelfstandig naamwoord: *een bereleuke voorstelling*. Het eerste deel (*bere*) versterkt bovendien het tweede deel (*voorstelling*). Dus is het *bereleuk*.

Maar daarnaast is het *berenvel*, mét tussen-en, want *berenvel* is geen bijvoeglijk naamwoord. En dan geldt gewoon de hoofdregel.

Ook de woorden *schattebout*, *elleboog*, *bolleboos*, *bruidegom* en *bakkebaard* zijn uitzonderingen, naast nog diverse andere woorden. De uitzonderingsregels waaronder ze vallen, zijn voor een gewone taalgebruiker niet of nauwelijks te doorgronden. Zelfs veel professionele tekstschrijvers kunnen er niet mee uit de voeten. Maar vaak kies je (in dit geval) op gevoel toch wel de juiste spelling. En kies je een keer niet de officiële spelling, dan is dat niet zo erg. Het ligt in dit geval eerder aan de regels dan aan jezelf. In de officiële spelling is bovendien het schrijven van een tussen-s vrijgelaten. Waarom zou dat niet evenzeer kunnen gelden voor een tussen-en of tussen-e?

Wil je bij een bepaald woord toch zekerheid inzake de tussen-en en tussen-e en kom je er met de hiervoor gegeven regels niet uit, zoek het woord dan op via de website *spellingsite.nu*.

70 Tussen-e(n) in afleidingen

Afleidingen zijn woorden waarvan een deel ook als zelfstandig woord voor kan komen en een ander deel niet. *Huiselijk* is een voorbeeld van een afleiding. *Huis* kan als zelfstandig woord voorkomen, maar *-elijk* niet.

Voor afleidingen is de schrijfwijze van de tussen-e(n) niet moeilijk. Je kiest bijna altijd vanzelf de juiste spelling. In de meeste gevallen komt er een tussen-e en geen tussen-en: *kerkelijk*, *sprakeeloos*, *zwakkeling*.

Voor het achtervoegsel *-dom* komt altijd een tussen-en: *godendom*, *studentendom*, *vorstendom*.

Over de spelling van de volgende woorden twijfelen veel mensen: *hopelijk*, *namelijk*, *gezamenlijk*.

Soms kan zich de gedachte aan een meervoud opdringen, bijvoorbeeld bij *wolkenloos* (zonder wolken). Die schrijfwijze geldt niet als de officiële schrijfwijze (de officiële schrijfwijze is *wolkeeloos*), maar is toch goed verdedigbaar. Dat geldt ook voor *ideeënloos* (officieel: *ideeëloos*). In dit woord kun je het beste net als in samenstellingen met *idee* (*ideeënbus*, *ideeënrijk*) *ideeën-* schrijven. Die spelling is logischer vanwege de gedachte aan ‘ideeën’.

XI Vervoegingen en verbuigingen

Veel woorden kunnen zich op een verschillende manier tonen. *Mooi* kan bijvoorbeeld ook *mooie*, *mooier* en *mooist* zijn. Woorden veranderen van vorm afhankelijk van de rol die ze in een zin vervullen.

De vormverandering van woorden noemen we vervoegingen of verbuigingen. Vervoegingen zijn vormveranderingen bij een werkwoord: *ik zing*; *zij zingt*. Verbuigingen zijn vormveranderingen bij andere soorten woorden: *heel*, *hele*.

71 Werkwoord in de tegenwoordige tijd

Werkwoorden zijn woorden die een handeling, proces of toestand uitdrukken: iets wat iemand doet, iets wat er gebeurt of iets wat zo is. Werkwoorden gaan meestal vergezeld van een onderwerp:

Ik lees.

Zij fietst.

De kinderen hebben gehockeyd.

Het onderwerp bepaalt hoe het werkwoord in de zin eruitziet. In de tegenwoordige tijd gaat dat zo:

Enkelvoud:

<i>ik</i>	<i>fiets</i>	(stam)
<i>je/jij</i>	<i>fietst</i>	(stam + t)
<i>ze/zij/hij/het/u</i>	<i>fietst</i>	(stam + t)

Meervoud:

<i>we/wij</i>	<i>fietsen</i>	(hele werkwoord)
<i>jullie</i>	<i>fietsen</i>	(hele werkwoord)
<i>zij</i>	<i>fietsen</i>	(hele werkwoord)

De stam van een werkwoord is bij de meeste werkwoorden het hele werkwoord min *-en*: *drinken – drink, luisteren – luister, vinden – vind*.

De stam is meestal gelijk aan de ik-vorm van het werkwoord: *ik drink, ik luister, ik vind*, enz. De stam van *lopen* is ook niet *lop* maar *loop*, zoals bij de ik-vorm: *ik loop*.

Bij werkwoorden die eindigen op een *-t*, komt er bij *je/jij* en bij *ze/zij/hij/het/u* geen *-t* bij. Het is wel: *jij loopt, jij fietst*, maar niet: *jij zett*. Het is: *jij zet*. (Zie hierover regel 1c.)

Je hebt werkwoorden die eindigen op *-ven* of *-zen*, zoals *leven* en *verhuizen*. In zulke werkwoorden verandert de laatste letter van de stam (*leev, verhuiz*) aan het einde van een woord of lettergreep in een *f* of *s*: *ik leef, hij verhuisde*. Maar in *wij verhuizen* blijft de ‘z’ staan, want hier gaat het niet om de laatste letter van het woord of de lettergreep (*verhui-zen*).

Bij werkwoorden met als stam een afkorting, zoals *sms*, staat tussen de stam en de werkwoordsuitgang een apostrof: *jij sms't, wij sms'en*.

Als het onderwerp *jij* achter het werkwoord staat, komt er geen *-t* achter de stam: *wandel jij, bied jij*.

Dit geldt ook voor *je*, maar dan moet *je* wel onderwerp zijn. *Je* is onderwerp als je het kunt vervangen door *jij*:

Wandel je mee? (Wandel jij mee?)

Wandelt je zus mee? (hier is je zus onderwerp, je kun je niet vervangen door jij)

Bied je mij niets aan? (Bied jij mij niets aan?)

Biedt je zus mij niets aan?

Als *u* achter het werkwoord staat, komt er wel een *-t*: *Wandelt u even mee?*

Bij woorden waarvan de stam op een *-d* eindigt (*bied, vind, word*), twijfel je misschien soms over de juiste vervoeging. Vergelijk het werkwoord dan met een werkwoord waarvan de stam niet op een *-d* eindigt. Bij die woorden kun je namelijk direct horen of er een *-t* achter de stam komt:

- *speel jij*, dus ook: *bied jij, vind jij, word jij*
- *speelt je zus*, dus ook: *biedt je zus, vindt je zus, wordt je zus*

Bij sommige – vaak uit het Engels geleende – werkwoorden moet er altijd een ‘e’ aan het einde van de stam blijven staan. Een voorbeeld is *racen*. Het is niet: *ik rac, jij ract*, want dat levert een rare uitspraak op. Het is: *ik race, jij racet*.

Andere voorbeelden zijn:

<i>daten</i>	<i>ik date</i>	<i>jij datet</i>
<i>managen</i>	<i>ik manage</i>	<i>zij managet</i>
<i>timen</i>	<i>ik time</i>	<i>hij timet</i>
<i>bridgen</i>	<i>ik bridge</i>	<i>zij bridget</i>
<i>skaten</i>	<i>ik skate</i>	<i>jij skatet</i>
<i>deleten</i>	<i>ik delete</i>	<i>ze deletet</i>

Een werkwoord dat in het Engels op een dubbele medeklinker eindigt, behoudt die dubbele medeklinker in de vervoegde vorm als dat nodig is voor de uitspraak: *hij passt* (uitspraak: paast = een bal naar een medespeler spelen). Als de dubbele medeklinker geen effect op de uitspraak heeft, verdwijnt die voor de werkwoordsuitgang: *hij crost*, en niet: *hij crosst*.

Een werkwoord dat in het Engels op *-le* eindigt, zoals *(to) google*, eindigt in het Nederlands op *-elen*: *googelen, ik googel, hij googelt*. Maar wie *googlen, ik google, hij googlet* wil schrijven, mag dat gerust doen. Om een goede uitspraak te behouden, zijn de vervoegingen van het werkwoord *recyclen* altijd: *ik recycle, jij recyclet, zij recyclet, wij recyclen*, enz.

Een paar vervoegde werkwoorden hebben een vorm met en zonder *d*: *ik glijd – ik glij, ik houd – ik hou, ik rijd – ik rij, ik snijd – ik snij, ik scheid ermee uit – ik schei ermee uit*.

De vormen met *d* zijn wat stijver of plechtiger.

XIV Leestekens

Leestekens zijn het hang-en-sluitwerk van de taal. Ze zorgen ervoor dat de lezer ziet wat bij elkaar hoort en hoe een zin moet worden gelezen. In tegenstelling tot een groot deel van de spellingregels zijn leestekenregels niet officieel vastgelegd. Bij leestekens gaat het dan ook niet zozeer om regels maar meer om gebruiken die in de loop van de tijd zijn ontstaan.

83 De punt

Achter een mededelende zin komt een punt te staan:

Ik kom om acht uur.

De punt aan het einde van de zin heet ‘zinseindepunt’. Als de zin eindigt met een afgekort woord dat een afkortingspunt heeft, dan laat je de zinseindepunt weg:

Het huis is voorzien van alle comfort: vloerwarming, dubbele beglazing, twee wc’s, enz.

Hier komen dus geen twee punten achter *enz* te staan.

In een vragende of uitroepende zin komt het vraagteken of uitroepeteken nog wél gewoon na de afkortingspunt te staan:

Is het huis voorzien van vloerverwarming, dubbele beglazing, enz.?

De zinseindepunt moet je ook weglaten als de zin eindigt met een citaat (iets wat iemand letterlijk heeft gezegd of geschreven). Maar dan moet dat citaat wel een volledige zin zijn:

De trainer zei: ‘Feyenoord gaat de wedstrijd winnen.’

De punt die vóór het aanhalingsteken-sluiten staat, hoort bij de geciteerde zin. De zin als geheel krijgt geen afsluitende punt, dus niet zo: (...) *winnen.*’

Is het citaat geen hele zin, dan komt de punt wél helemaal aan het einde van de hele zin:

Ik verstond 'blauw pieperke'.

84 De komma

Een zin hardop lezen helpt je bij het juist plaatsen van komma's. Als je bij het hardop lezen van een zin een korte pauze laat vallen, is dat meestal op de plaats waar een komma moet staan:

Ik weet werkelijk niet wat ik verkeerd heb gedaan, maar mijn rodebietenplantjes in de moestuin doen het dit jaar ontzettend slecht.

a. Bijzinnen

Komma's moeten geen slagbomen zijn maar richtingwijzers. Zet daarom niet zomaar vóór elke bijzin een komma. Een bijzin is een zin die onderdeel uitmaakt van de grotere zin. Je kunt een bijzin ook een 'deelzin' noemen. In *Ik denk dat hij zo komt* is *dat hij zo komt* een bijzin.

Veel mensen zetten vóór elke bijzin een komma. Dat is niet wenselijk. Alleen wanneer er een natuurlijke leespauze is, zou er een komma moeten staan.

Schrijf je *Ik denk, dat hij zo komt*, dus met een komma voor de bijzin, dan dwing je de lezers even te stoppen na *denk*. Maar ze zouden daar liever zonder pauze willen doorlezen. Daarom kun je er beter geen komma zetten.

b. Tussen twee werkwoorden

In een zin kunnen twee werkwoorden naast elkaar staan die niet bij elkaar horen. Je moet ze dan scheiden met een komma:

Als je nog wat blijft, lopen we even de tuin in.

Blijft hoort bij het eerste deel van de zin, terwijl *lopen* bij het tweede deel van de zin hoort.

c. De betekeniskomma

Een komma kan de betekenis bepalen.

Vergelijk:

- *een derde herziene druk* (er zijn al twee eerdere herziene drukken geweest)
- *een derde, herziene druk* (de vorige druk was geen herziene druk)

De komma speelt voor de betekenis ook een belangrijke rol bij de bijvoeglijke bijzin. Een voorbeeld kan duidelijk maken wat hiermee bedoeld is:

Mensen die altijd verkouden zijn, zouden eens naar een kno-arts moeten gaan.

De deelzin *die altijd verkouden zijn* is hier een bijvoeglijke bijzin.

- We noemen die deelzin een bijzin omdat hij onderdeel is van de hele zin, maar ook zelf een onderwerp (*die*) en een bijbehorend werkwoord (*zijn*) heeft.
- We noemen de deelzin een bijvoeglijke bijzin omdat hij verwijst naar een zelfstandig naamwoord (*mensen*) uit de overkoepelende zin en ook iets zegt over dat zelfstandig naamwoord. De bijzin is een soort bijvoeglijk naamwoord, maar dan uitgesmeerd over een (deel)zin.

Er zijn twee soorten bijvoeglijke bijzinnen: beperkende en uitbreidende.

Een **beperkende bijzin** geeft een beperking aan. Het gaat in de voorbeeldzin niet om alle mensen, maar alleen om mensen die altijd verkouden zijn. Voor een beperkende bijzin kun je in gedachten bijna altijd het woord ‘alleen’ denken:

(Alleen) mensen die altijd verkouden zijn, zouden eens naar een kno-arts moeten gaan.

Daarom heet zo’n bijzin ‘beperkend’: het gaat niet om alle mensen, maar alleen om de mensen die in de bijzin genoemd zijn.

Een beperkende bijzin kun je niet weglaten. Doe je dat toch, dan komt er onzin te staan:

Mensen zouden eens naar een kno-arts moeten gaan.

Een **uitbreidende bijzin** geeft geen beperking aan, maar geeft extra informatie over het zelfstandig naamwoord. Die extra informatie is niet nodig om de zin te begrijpen. Een uitbreidende bijzin kun je wél weglaten zonder dat de boodschap van de zin echt verandert:

Sinaasappels, die tot de citrusvruchten behoren, zijn gezond.
Sinaasappels zijn gezond.

De kommaregels voor de bijvoeglijke bijzin zijn:

– Vóór een beperkende bijzin zet je geen komma:

De medewerkers die zich extra hebben ingespannen, krijgen een bonus.

Hier staat (door het weglaten van een komma na ‘medewerkers’) dat alleen de medewerkers die zich extra hebben ingespannen een bonus krijgen. Er zijn blijkbaar ook nog andere medewerkers, maar die hebben zich niet speciaal hard ingespannen en krijgen daardoor geen bonus.

– Vóór een uitbreidende bijzin zet je wel een komma:

De medewerkers, die zich extra hebben ingespannen, krijgen een bonus.

Hier staat (door de komma na ‘medewerkers’) dat alle medewerkers een bonus krijgen. De uitbreidende informatie is dat ze zich allemaal extra hebben ingespannen.

Achter een bijvoeglijke bijzin, of hij nu uitbreidend of beperkend is, zet je meestal een komma. Maar natuurlijk niet als de zin met de bijzin eindigt, want dan volgt er een zinseindeteken, meestal een punt.

Beperkende en uitbreidende bijzinnen kunnen ook met andere woorden beginnen dan ‘die’, ‘deze’, ‘dat’, ‘dit’. Ook woorden als ‘waarnaar’ en ‘waarvan’ kunnen een beperkende en uitbreidende bijzin inluiden:

Kunt u mij de stad noemen waarnaar zij is verhuisd? (beperkend, geen komma)

Het gaat om een citroen, waarvan de smaak altijd een beetje zuur is. (uitbreidend, met komma, want de smaak van een citroen is altijd een beetje zuur)

d. Wel of geen komma vóór en?

Met het woordje *en* koppel je woorden en zinnen aan elkaar. Meestal verbindt *en* gelijkwaardige delen. Voorbeeld:

Het gebeurde gisteren en het gebeurde eergisteren.

Vóór *en* komt in de meeste gevallen geen komma. Een komma vóór *en* is in feite ook tegenstrijdig. Met *en* geef je immers aan dat je iets met elkaar wilt verbinden, terwijl je met de komma aangeeft dat je iets wilt scheiden. Zet daarom alleen een komma voor *en* als er verwarring dreigt over wat bij elkaar hoort of over de betekenis van de zin:

Ze bezocht eerst haar oom en haar tante, en haar broer ging mee.

Die taart is voor mevrouw Vrens, de weduwe van Piet Werman, en zes anderen.

Laat je in de laatste zin de komma na Werman weg, dan staat er dat mevrouw Vrens weduwe is van niet minder dan zeven personen.

e. De komma en enzovoort

Voor *enzovoort*, *enz.*, *etc.* komt een komma:

Er was volop keuze: sinaasappels, frambozen, peren, appels, kersen, enz.

f. De komma bij bijvoeglijke naamwoorden

Bij een zelfstandig naamwoord kunnen verschillende bijvoeglijke naamwoorden horen:

Ze vonden dat het een briljant, weergaloos optreden was geweest.

Soms kun je twifelen over de juistheid van een komma tussen de bijvoeglijke naamwoorden. De volgende regels bieden houvast.

Er komt een komma als de bijvoeglijke naamwoorden van plaats kunnen wisselen: *een mooie, ontroerende, spannende film.*

Kunnen de bijvoeglijke naamwoorden niet van plaats wisselen, dan komt er geen komma: *een lelijke open wond.*

g. De komma bij een aangesproken persoon

Na een aanhef staat een komma.

Jongens, we gaan ...

Als de zin eindigt met de aangesproken persoon, staat daar een komma voor: *We gaan, jongens.*

Staat de aangesproken persoon in de lopende zin, dan staan er komma's omheen: *Denkt u echt, mevrouw De Boer, dat we het op deze manier zullen redden?*

85 De dubbele punt

– Er komt een dubbele punt bij een opsomming:

Haar hobby's zijn: skaten, streetdance en tennis.

– Er komt een dubbele punt bij een uitleg, toelichting of conclusie:

De werkwijze is als volgt: in de eerste tien minuten ...

Het was niet zomaar iets, het was meer dan dat: een teken aan de wand.

Dat kan maar één ding betekenen: iemand moet ons verraden hebben.

– Er komt een dubbele punt om een citaat in te leiden. Een citaat is een letterlijke aanhaling van wat iemand heeft gezegd of geschreven.

De woordvoerder zei: 'Woensdag volgen er meer mededelingen.'

Na een dubbele punt komt er in de volgende gevallen een hoofdletter:

- als een citaat volgt;
- als er een woord volgt dat van zichzelf al een hoofdletter heeft;
- als een opsomming volgt die uit enkele hele zinnen bestaat;
- als na de dubbele punt een hele zin volgt die als voorbeeld dient (zo'n zin komt dan meestal ook schuingedrukt te staan).

In alle andere gevallen komt er een kleine letter. (Zie ook regel 31.)